

Obuna indeksi - 904

ISSN 2181-7839

XALQ TA'LIMI

PUBLIC EDUCATION

1/2022

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

XALQ TA'LIMI

1
2022
(yanvar-fevral)

www.pubedu.uz

<https://t.me/xalqtaлимijn>

HURMATLI USTOZ VA MURABBIYLAR!

“Xalq ta’limi” ilmiy-metodik va “Xalq ta’limi axborotnomasi” jurnallari bugungi kunda o’qituvchi-pedagoglarning eng kerakli nashriga aylanib, ularga yaqin ko’makchi bo’lib kelmoqda. Uning sahifalarida nashr etilayotgan maqolalardan o’qituvchilar dars jarayonida, mashg’ulotlarda, seminar-treninglarda foydalanayapti.

2022-yilda jurnallarimiz o’z faoliyatini yanada takomillashtirishni maqsad qilgan. Sahifalarimizda uzluksiz ta’lim tizimidagi eng so’nggi yangiliklar, texnologiyalar, metodlar ilmiy metodik nuqtayi nazardan tadqiq etiladi. Shu bois, jurnallarimiz har bir o’qituvchi-pedagog qo’lida bo’lishi maqsadga muvofiq.

2022-yilda obuna davom etadi. “Xalq ta’limi” ilmiy-metodik va “Xalq ta’limi axborotnomasi” jurnallariga obuna bo’lishni unutmang!

Obuna indeksleri:

“Xalq ta’limi” ilmiy-metodik jurnali – **904**

“Xalq ta’limi axborotnomasi” jurnali – **924**

– malaka oshirish kurslarida o'qituvchilarning pedagogik tayyorgarligini kasbiy diagnostik tahlil qilishni yo'lga qo'yish;

– o'qituvchini kasbiy-pedagogik jihatdan tayyorlashda asosiy e'tiborni o'quv fani vositalari, pedagogik faoliyat mazmuni va o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini inobatga olish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratish;

Natijada, mediakompetentlikka ega mutaxassis o'z bilimlarini izchil boyitib, yangi axborotlarni o'zlashtirib, davr talablarini chuqur anglab, yangi bilimlarni izlab topib, ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llay olishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" PF-4947-son farmoni. // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. 2017 y., 6-son, 70-modda.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 25-yanvardagi "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 4963-sonli qarori.

3. Kubey R. (1997). *Media Education: Portraits of an Evolving Field*. In: Kubey, R. (Ed.) *Media Literacy in the Information Age*. New Brunswick & London: Transaction Publishers, p.2.

4. Никитина Е.Ю., Милютин А.А. *Формирование медиакомпетенции младших школьников на уроках русского языка. Монография.* – М., 2015.

Azizbek UMAROV,

Andijon mashinasozlik instituti tayanch doktranti

TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISH SHAROITIDA BO'LG'USI MUXANDIS PEDAGOGLARNING MEDIAMADANIYATINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Maqolada ta'limni axborotlashtirish sharoitida bo'lg'usi muxandis pedagoglarning mediamadaniyatini rivojlantirib borish, zamonaviy media atrofdagi dunyoni insoniy o'zlashtirishning murakkab vosita ekanligi to'g'risida gap boradi.

Kalit so'zlar. Ta'limni axborotlashtirish, mediamadaniyat, zamonaviy media, elektron media, ta'lim funksiyalari.

В статье рассматривается развитие медиакультуры будущих педагогов-инженеров в контексте информатизации образования, то обстоятельство, что современные медиа являются комплексным инструментом освоения человеком окружающего мира.

Ключевые слова. Информатизация образования, медиакультура, современные медиа, электронные медиа, образовательные функции.

The article discusses the development of media culture of future engineering educators in the context of informatization of education, the fact that modern media is a complex tool for human assimilation of the world around.

Key words. Informatization of education, media culture, modern media, electronic media, educational functions.

Zamonaviy media atrofdagi dunyoni insoniy o'zlashtirishning murakkab vositasi bo'lib, elektron medianing multimedia, interaktivlik, modellashtirish, aloqaviylik va samaradorlik kabi o'ziga xos xususiyatlari medianing yangi ta'lim funksiyalari haqida gapirishga imkon beradi va shu asosda ta'lim media-mahsulotlarini, ta'limning axborot texnologiyalarini ishlab chiqadi.

Media ta'lim – tarbiya jarayonining mazmuni va uslubiga tubdan o'zgarishlar kiritadi, ta'lim-tarbiya jarayonida talabalar tomonidan o'z faoliyatini aks ettirishga, uni mustaqil tartibga solishga yo'naltirilgan pedagogik muammolarni yechishga imkon beradi. Medianing o'ziga xos xususiyatlarini tushunish va hisobga olish zamonaviy o'qituvchiga o'z pedagogik faoliyatini axborot olamidagi zamonaviy o'zgarishlarga mos ravishda, zamonaviy talabaning yangi axborot ehtiyojlari bilan, turli muammolarni hal qilish jarayonini aniq va to'g'ri tashkil etish, o'z kasbiy malakasini oshirish jarayonida mediadan mohirona foydalanish imkonini beradi.

Mediakompetentlilik tushunchasini uch yoqlama ifodalash mumkindir:

1. Kommunikativ kompetensiya – bu umumiy shakl bo'lib, unda kishilar ijtimoiy va jamoatchilik o'zaro ta'sirlashuvlari sharoitlarida yashashni o'rganadilar va "reallik"ka kommunikativ harakatlar vositasida erishilishi uchun harakat qiladilar. Bu umumiy "kommunikativ kompetensiya" o'z ona tilini o'rganishdan boshlanadi va o'qitishning yangicha mazmuni hamda shakllari sifatidagi rivojlanuvchi multimediaviy imkoniyatlarning qo'llanilishi bilan hali tezda tugallanmaydi.

2. Bu kommunikativ kompetensiya barcha odamlarda ularning tug'ilish davrida mavjud bo'ladi, u odamning bazisli resurslariga taalluqli bo'ladi. Baribir bu kompetensiyani o'rganish, amalda qo'llash va rivojlantirish lozim bo'ladi; bugungi kunlarda biz oiladagi dastlabki ijtimoiylashuvdan kelib chiqqan holda, turli xildagi ta'lim yo'nalishlari vositasida kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishiga yordam beramiz, bunga yana kundalik tajribalarni va kelgusidagi o'qitishda o'z-o'zidan ijtimoiylashuvchi jarayonlarni ham qo'shimcha qilib kiritish mumkin.

3. Mediakompetentlilik – "kommunikativ kompetentlilik"ning tarkibiy qismi bo'lib, u asosan, barcha turdagi medialar bilan ishlash sohasidagi elektron-texnik kontaktlarga yo'naltiriladi, ular bugungi kunlarda majmuaviy xilma-xilikda taqdim etiladi, ulardan foydalanishni o'rganish, amaliyotga va dasturiy talablarga kiritish zarur bo'ladi. Bu dastlabki konseptual nuqtayi nazarlarga qaramasdan, D.Baake quyidagi uchta yetakchi yo'nalishlarga rioya qilishni tavsiya etadi:

a) Mediakompetentlilik tushunchaning o'z ma'nosidan ham yaqqol ko'rinib turganidek, barcha – nashrli, radio va televideniye, kasseta va videomagnitofonlar, telefon va pleerlardan tortib to interfaol va multimediaviy turlarigacha bo'lgan medialarni qamrab oladi.

b) Mediakompetentlilik endilikda shakllanib ulgurgan bazisli malaka sifatida yakuniy hisobda maktab vositasida uzatilmaydigan mos holdagi o'quv va empirik predmet bo'lib sanaladi, chunki ta'lim oluvchilar (bolalar, yoshlar va katta yoshli kishilar) o'z tomonidan har kuni turli xil media shakllari bilan muomala qiladilar, shuning uchun media endilikda ularning dunyosidagi bir qism bo'lib qoladi.

v) Mediakompetentlilik butun umrlik vazifaga aylanib qoladi, chunki kommunikativ texnologiyalar muttasil yangilanib boradi, shu sababli har doim yangi axborot texnologiyalari bilan muomala qilishni yangidan o'rganib borish hamda ular yordamida o'zini faoliyatda namoyon qilishning paydo bo'lib boradigan imkoniyatlaridan foydalanish zarur bo'ladi.

G. Tulodsiki mediakompetentlilikni "mediatexnologiyalarni ongli ravishda tanlab olish va ulardan foydalanish, o'z mediamatnlarini yaratish va tarqatish, mediadizaynni tushuna olish, medianing ta'sirini bila olish va tahlil qila olish, mediani ishlab chiqish va tarqatish shartlarini ko'ra olish va baholay olish qobiliyatlarini egallaganlik" sifatida ta'riflaydi.

K.P.Troymann, U.Zander va D.Maysterlar mediakompetentlikni “shaxsning ijtimoiylashtiruvchi omillar va pedagogik ko‘maklashish ta’siri ostida uning o‘zi tomonidan takomillashtirib boriladigan media bilan muomala qilishga individual qobiliyati” tarzida tavsiflaydilar.

“Media” tushunchasi tarixan rivojlanib kelgan. Avvaliga “media” atamasi “yozuv” degan ma’noni anglatgan, keyinchalik bu tushunchaning ma’nosi kengaygan. G‘arb sivilizatsiyasi tarixida an’anaviy ravishda to‘rt xil turdagi jamiyat ajralib turadi. Birinchi tur – bu odamlar ov qilish va yig‘ish bilan shug‘ullanadigan ibtidoiy jamiyat. Ikkinchi tur – an’anaviy, qishloq xo‘jaligi jamiyati. Uchinchisi – sanoat, industrial jamiyati. So‘nggi tur – bu post-industrial, axborot jamiyati.

Jamiyatning har bir turi ma’lum bir “media” to‘plamiga mos keladi – ular shartli ravishda besh turga bo‘linadi: erta (yozuv), bosma (bosma, litografiya, fotosurat), elektrik (telegraf, telefon, ovoz yozish), ommaviy media (kinematograf, televideniye), raqamli (kompyuter, Internet).

Lug‘atda “media” atamasi yangiliklar va ma’lumotlarning uzatilishi, shuningdek, reklama tarqatilishini o‘z ichiga olgan bir nechta funksiyalarni bajaradigan aloqa kanallarini anglatadi. “Media” tarkibiga bosma nashrlar, elektron OAV, Internet, pochta tarqatmalari ham kiradi.

Boshqa bir lug‘atda bu atamani ancha sodda tarzda “ma’lumotni yozib olish, saqlash va uzatish uchun ishlatiladigan texnologik xususiyatli asbob” sifatida tavsiflanadi.

“Media” atamasi texnikada (A.V. Fedorov) va ommaviy axborot vositalarida (Xijnyak I.M.) uzoq vaqtlardan beri ishlatiladi, ammo u pedagogika sohasiga nisbatan yaqin kirib kelgan, bu ta’limga axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari vositalarining faol kirib borishi bilan bog‘liq. Shu bilan birga, pedagogika fanida media tushunchasini, uning uzoq tarixiga qaramay, yagona, umumiy qabul qilingan atamalari mavjud emas.

Ta’limda “media” atamasining paydo bo‘lishi mutlaqo tabiiy hodisadir, chunki zamonaviy axborot (industriyadan keyingi) jamiyatning asosiy tizimini tashkil etuvchi tarkibiy qismi (media texnologiyalari) hisoblanadi.

“Media” tushunchasining mohiyati bo‘yicha turli mualliflarning pozitsiyalarini tahlil qilar ekanmiz, media axborot muhiti [A.Fedorov]; yaqqol tashuvchi [E.N.Yastrebeva va boshqalar]; kommunikatsiya vositalari, axborot vositalari [A.V.Sharikov, E.S.Polat va boshqalar] sifatida ta’riflanishini ta’kidlaymiz. Biz “media” atamasini kompleks tarzda belgilashimiz mumkin, deb o‘ylaymiz: ham axborot vositasi, ham aloqa vositasi sifatida, shuningdek, ta’lim va tarbiya muammolarini samarali hal qilish mumkin bo‘lgan aloqa tizimi sifatida.

Bundan tashqari, media-ta’lim g‘oyasi ikkita yondashuvga asoslanadi: birinchi-siga ko‘ra “media-ta’limni (media education) zamonaviy ommaviy aloqa vositalarini o‘zlashtirish uchun, pedagogik nazariya va amaliyotda bilim sohalarining o‘ziga xos va avtonom qismi sifatida qaraladigan o‘qitish nazariyasi va amaliy ko‘nikmalarini tushunish kerak; uni OAV da ishlatishdan matematika, fizika, geografiya kabi boshqa fanlarni o‘qitishda yordamchi ta’lim vositasi sifatida ajratish kerak”; ikkinchi yondashuv tarafdorlari (Baran S.D.) “mediata’lim har qanday mamlakatning har bir fuqarosining so‘z va axborot olish erkinligiga bo‘lgan asosiy huquqining bir qismi, bu demokratiyani qo‘llab-quvvatlashga hissa qo‘shadi deb hisoblashadi ...”.

Shuni ta’kidlashni istardikki, shaxsning mediakompetentligi faqat media-ta’lim tufayli shakllanadi, shuning uchun biz ushbu atamani tavsiflashni maqsadga muvofiq deb bilamiz.

Media-ta’lim (inglizcha edia education, media – vosita) bu “ommaviy aloqa qonuniyatlari”ni (matbuot, televideniye, radio, kino, video va h.k) o‘rganishni targ‘ib qiluvchi pedagogika yo‘nalishidir. Media-ta’limning asosiy vazifalari: yangi avlodni zamonaviy axborot sharoitida turli xil ma’lumotlarni idrok etishda, hayotga tayyorlash,

odamni uni tushunishga o'rgatish, uning ruhiyatga ta'sirining oqibatlarini tushunish, texnik vositalardan foydalangan holda og'zaki bo'lmagan aloqa shakllari asosida mu-loqot usullarini o'zlashtirish.

D.M.Djusbaliyevaning fikriga ko'ra, ta'limni medialashtirish – bu axborotlashtirishning yuqori jarayonini ifodalaydi, u, chuqur gumanistik ma'no kasb etib, mazmun tarkibi bilan to'lib va jamiyatni kompyuterlashtirish va elektronlashtirishni yaxlit bir butunga birlashtirib, muhandislik-texnik jarayon bo'lishdan to'xtaydi.

Biz “mediata'lim” tushunchasini aniqlashga ikkinchi yondashuv juda mavhum va bu tushunchaning mohiyatini aks ettirmaydi deb hisoblaymiz, shuning uchun biz A.V. Fedorov tomonidan berilgan birinchi yondashuv ta'rifiga amal qilamiz, u mediata'limni – ommaviy aloqa vositalari (media) bilan aloqa madaniyatini, shuningdek, ijodiy, mu-loqot qobiliyatlari, tanqidiy fikrlash, to'laqonli idrok etish, talqin qilish, media matnlarini tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini shakllantirish, media texnikadan foydalangan holda o'zini-o'zi ifoda etishning turli shakllarini o'rgatish yordamida shaxsni rivojlantirish jarayoni sifatida ko'rib chiqadi.

Shuni ta'kidlashni zarur deb bilamizki, shaxsning mediakompetentligi va tarbiyachining mediakompetentligi bir-biriga to'liq mos kelmaydi, chunki ular prinsipial farqlarga, o'ziga xos xususiyatlarga ega, chunki birinchi navbatda, tarbiyachining kasbiy faoli-yati pedagogik deb belgilanadi va ushbu faoliyat tufayli o'ziga xos xususiyatlarni o'z ichiga oladi, shuning uchun shaxsning mediakompetentligi tarbiyachining izlanayotgan kompetentligini bilimlarini shakllantirishning dastlabki bosqichi bo'lib hisoblanadi.

Yevropa Kengashi hujjatlarida mediakompetentlik – olingan ma'lumotlar asosida o'z fikrlarini bildirishga qodir bo'lgan mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalash uchun mediaga nisbatan tanqidiy va puxta o'ylangan munosabat sifatida ta'riflangan.

A.V.Fedorovning fikriga ko'ra, shaxsning mediakompetentligi – bu turli xil ko'rinish, shakl va janrlarda media matnlarni tanlash, foydalanish, tanqidiy tahlil qilish, baholash, uzatish va yaratish qobiliyatlari (motivatsion, aloqa, axborot, perseptiv, talqinli baholovchi, amaliy-operatsion, faoliyatga doir, ijodiy) jamiyatda media faoliyatining murakkab jarayonlarini tahlil qilish. Olim, shuningdek, bizning fikrimizcha, shaxsning mediakompetentligining quyidagi komponentlardan tashkil topgan tuzilmasini ishlab chiqishga muvaffaqiyatli harakat qilgan: motivatsion, aloqa, axborot, perseptiv, talqinli baholovchi, amaliy-operatsion (faoliyatga doir), ijodiy. Muallif olingan ma'lumotni tahlil qilish, sintez qilish va o'z bahosini berishga qodir, tanqidiy va ijodiy fikrlashga ega bo'lgan mediakompetentli shaxsning faol pozitsiyasiga e'tibor qaratadi, buni ma'qullamaslikning iloji yo'q.

Hozirgi vaqtda medialashtirish zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda, ta'lim sohasiga axborot, telekommunikatsiya va media texnologiyalarini joriy etish turli didaktik va pedagogik muammolarni hal qilish yo'lida kuchli vositaga aylanmoqda. Bunday sharoitda zamonaviy tarbiyachining kasbiy va shaxsiy fazilatlariga qo'yiladigan talablarda sezilarli o'zgarishlar mavjud.

Ta'limni kompyuterlashtirish va axborotlashtirish sohasidagi turli olimlarning izlanishlarini sarhisob qilar ekanmiz, shuni ta'kidlashni istardik, ushbu muammo ilmiy izlanishlarda yetarlicha o'rganilgan, ammo olimlarning sa'y-harakatlari asosan axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari yordamida ma'lum ko'nikma va qobili-yatlarni shakllantirish yoki rivojlantirishga qaratilgan, axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari o'zlarining rivojlanishiga yangi impuls olgan, bu fanda – mediata'lim kabi yo'nalish paydo bo'lishiga ma'lum bir turtki bo'lib xizmat qilgan, ya'ni ushbu sohaning konseptual apparati endigina shakllana boshlagan bir paytda, shu munosabat bilan “tarbiyachining mediakompetentligi” atamasi ilmiy adabiyotlarda hali keng tarqalmaganligini ta'kidlamoqchimiz, bu o'tkazayotgan tadqiqotlarimizning dolzarbligini va qidirilayotgan atamaning mohiyatini ochib berish zarurligini yana bir bor ta'kidlaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, biz “tarbiyachining mediakompetentligi” tushunchasini tavsiflaymiz, bu shaxsiy ta’lim sifatida media-texnologiyalar vositalaridan faol foydalangan holda samarali pedagogik faoliyatni amalga oshirishga imkon beradi, ochiq ta’lim media-makonida professional o’zini-o’zi anglash va o’zini-o’zi yangilash haqida xabardorlikka qaratiladi va bir qator tarkibiy qismlarning mavjudligini taxmin qiladi: motivatsion – qadriyat, tarkibiy va protsessual.

Tarbiyachilarning mediakompetentligini rivojlantirishning dolzarbligi, unga erishish uchun asosiy shartlarni aniqlash zarurligini taqozo etadi. Ulardan eng muhimi o’rganilayotgan hodisaning tarkibiy tuzilmasini aniqlashdir. O’rganilayotgan hodisa to’g’risida yaxlit tasavvurga ega bo’lish uchun uning semantik tarkibiy qismlarini yetarlicha aniqlik bilan tavsiflash kerak, bu o’rganilayotgan sifatning aniq chegaralarini aniqlashga imkon beradi, uning rivojlanish dinamikasini kuzatishni osonlashtiradi. U yoki bu sifatning tuzilishi o’rganilayotgan hodisaning muhim xususiyatlarini batafsilroq ko’rsatishga imkon beradi. Tarbiyachi mediakompetentligining tarkibiy qismi zamonaviy tarbiyachining kasbiy va pedagogik faoliyatining o’ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Ta’limni medialashtirish tarbiyachining mediakompetentligini shakllantirishga yordam berish uchun ishlab chiqilgan. Faqat kasbiy o’sishga intilayotgan, o’qitish va tarbiyaning yangi media texnologiyalarini o’zlashtirgan va ularni amalda sinab ko’rgan tarbiyachini an’anaviy o’qitish va tarbiya usullaridan foydalanadigan tarbiyachiga qaraganda samaraliroq ishlaydi. Tadqiq etilayotgan muammo kontekstida izlanayotgan fenomenning kam o’rganilganligini va ko’p qirraliligini hisobga olib, tarbiyachining mediakompetentligi tuzilishini taqdim etish maqsadga muvofiq deb topdik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Спичкин А.В. Содержание медиаобразования: предметный и аспектный подходы // А.В.Спичкин//Наука и образование Зауралья. – 1999. –№ 3-4. –С.121-124.
2. Стерденко С.М. Роль семьи в формировании медиакультуры подростков. Ученые записки Таврицкого национального университета им. В.И.Вернадского. Серия “Филология. Социальная коммуникация”. Том 21(60). 2008, №1. – С. 344.
3. Taylakov N.I. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim muassasalarida axborotlashgan ta’lim muhitini yaratish. // Uzluksiz ta’lim tizimini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish masalalari: muammolar va yechimlar. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.: 2016, 207-b.
4. Ташкенбаева С.Ж. Педагогические условия повышения квалификации классных руководителей в контексте новых воспитательных парадигм :дис. канд. пед. наук / С.Ж. Ташкенбаева. – Астана, 2008. – С. 156.
5. Turdiyev N.Sh., Asadov Y.M., Akbarova S.N., Temirov D.Sh. Umumiy o’rta ta’lim tizimida o’quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishga yo’naltirilgan ta’lim texnologiyalari. –T.: T.N.Qori Niyoziy nomidagi O’zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti, 2015. 160-b.